

La vil·la romana de Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat): de l'alt imperi a l'antiguitat tardana. Catorze anys d'intervencions arqueològiques

JOAN JOSEP ESTEBAN,¹ ALÍCIA ESTRADA,¹ NATÀLIA SALAZAR,²
i JORDINA SALES²

1. INTRODUCCIÓ I ANTECEDENTS

Les dades que presentem en aquest treball són el resultat de gairebé catorze anys d'intervencions arqueològiques al nucli antic de Gavà, que han permès conèixer l'existència d'una vil·la romana de força entitat, d'època altimperial segurament fundada *ex novo*, ja que no sembla que hi hagi una continuació des d'època ibèrica, situada en el que seria el centre històric del nucli urbà del municipi. Aquestes actuacions no són fruit d'una programació prèvia, sinó que responen a la transformació que està patint el nucli històric del municipi, en constant renovació, i que ha provocat intervencions arqueològiques d'urgència prèvies a les noves construccions.

L'objectiu de la primera part d'aquest treball és, doncs, donar a conèixer aquest jaciment de forma preliminar, a partir de la recollida i l'exposició de les dades obtingudes en la quinzena d'actuacions arqueològiques que s'han dut a terme des de finals dels anys vuitanta, durant la dècada dels noranta i inicis del 2000. La informació aquí exposada prové de les memòries d'excavació. No es tracta tant d'un estudi especialitzat del jaciment, ja que fins al moment no s'han fet estudis rigorosos sobre la distribució de les diferents fases i àmbits del jaciment, ni de conjunts materials, sinó de la seva presentació. Finalment es parlarà de la darrera intervenció arqueològica duta a terme que ha posat al descobert el conjunt de restes potser més representatiu del jaciment, la planta basilical localitzada al pati de la rectoria de l'església de Sant Pere.

1. 3Associats SL.

2. ArqueoCat SL.

Les intervencions arqueològiques efectuades al jaciment s'han fet en tres fases diferenciades:

— A finals dels anys vuitanta i inicis dels noranta les excavacions les van fer arqueòlegs contractats a partir d'un Pla d'ocupació de l'INEM i l'Ajuntament de Gavà sota la coordinació del que aleshores era el conservador del Patrimoni Cultural del Museu de Gavà, Pere Izquierdo. En aquesta fase s'intervingué primer, al pati de la rectoria de l'església de Sant Pere i al carrer de Sant Josep Oriol.

— Entre els anys 1991 i 1994 les excavacions d'urgència les varen portar a terme els arqueòlegs de l'Escola Taller Mines Prehistòriques conjuntament amb el Museu de Gavà, que paral·lelament a la seva actuació a les mines neolítiques de Gavà, intervenien puntualment en aquestes excavacions. Durant aquesta fase s'intervingué al carrer de Cap de Creus, 23; al carrer Sant Nicasi, 15-19 i 32 i al carrer Major, 15.

— Finalment, les intervencions fetes des de l'any 1995 fins a l'any 2003 van ser dirigides bé per arqueòlegs professionals contractats directament pels diferents constructors, empreses i/o particulars, bé per l'empresa d'arqueologia gavanenca 3Associats Cultura i Patrimoni SL. Els solars estudiats han estat: carrer de la Rectoria cantonada carrer Raval de Molins (Cal Marquesó), carrer de la Rectoria cantonada carrer Generalitat, carrer Raval de Molins, 20; carrer Cap de Creus, 21; carrer del Centre, 31-33; carrer Sant Nicasi, 26, 42 i 66; carrer Sant Pere, 33-35 i 58-60; carrer Cap de Creus / carrer Generalitat, carrer Sant Nicasi, 3-9, carrer Sant Pere, cantonada carrer Sant Nicasi i, finalment, la prospecció al pati de la rectoria de l'església de Sant Pere per part de les empreses ArqueoCat i 3Associats.

A l'hora de confeccionar el Pla especial i catàleg del patrimoni arqueològic del municipi, aprovat per l'Ajuntament de Gavà l'any 1999, totes aquestes intervencions han permès situar amb més o menys precisió els límits del que seria la vil·la romana de Sant Pere de Gavà, que estaria situada entre els carrers Sant Josep Oriol, carrer Sant Isidre, carrer del Centre, carrer Cap de Creus i carrer Generalitat (figura 1). Bàsicament s'han localitzat, però, algunes restes constructives del que seria la *pars rustica* de la vil·la, és a dir, de les instal·lacions industrials, en alguns casos molt malmeses.

A continuació farem una breu descripció dels solars intervinguts amb els resultats obtinguts i finalment passarem a fer una primera interpretació de totes aquestes restes.

1.1. Pati de la rectoria de l'església de Sant Pere de Gavà. Any 1989-1990

Intervenció dirigida per Pere Izquierdo i Eulàlia Sintas. Es tracta de la primera actuació arqueològica dins del nucli antic de Gavà. Es localitzaren les restes d'un mur corresponent a un hàbitat altmedieval (datat al voltant de l'any 1100 a partir de ceràmiques de producció islàmica). Per sota aparegueren restes d'estructures anteriors d'aproximadament la mateixa cronologia. Als estrats inferiors aparegueren abundants materials romans baiximperials que farcién una rasa bastant profunda amor-

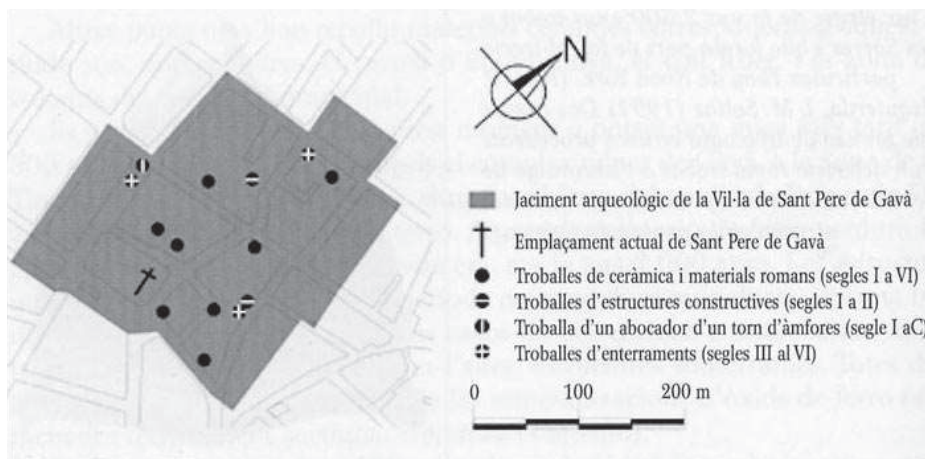

Figura 1: Plànol-croquis de situació dels solars intervinguts a la vil·la de Sant Pere de Gavà (elaborat per Josep Campmany).

titzada al segle v dC. A partir dels materials obtinguts es pot dir que el moment més antic detectat correspondria al segle I dC tot i que estratigràficament no va més enllà del segle v dC. La interpretació que donen els arqueòlegs és que entre el segle I dC i v dC en aquesta zona, que seria un pla de terra roja d'origen sedimentari format per argiles horitzontals i graves aportades per les riuades de les rieres dels voltants, s'hi excavà una rasa de dimensions considerables que al voltant del segle v dC fou reblerta. Entre el rebliment, a banda de restes ceràmiques també s'hi trobaren restes de materials constructius de bona qualitat: marbres, estucs, tègules, ímbrexs i tesselles de pasta de vidre blaves, la qual cosa ens indicaria l'existència d'algun mosaic ja fet malbé al segle v dC i ens fa pensar que procedia d'un edifici ricament decorat (ESTRADA *et al.*, 1993).

1.2. Abocador d'un forn d'àmfores Pasqual I del carrer Sant Josep Oriol

Intervenció dirigida per Eulàlia Sintas i Alcía Estrada l'any 1990. En canalitzar la riera de les Paretés al seu pas pel nucli urbà de Gavà, en el seu tram paral·lel al carrer de Sant Josep Oriol, es localitzaren les restes, entre d'altres, del que devia ser l'abocador d'un forn d'àmfores Pasqual I. La intervenció arqueològica es limità a la neteja dels talls estratigràfics deixats a banda i banda del carrer, ja que quan els arqueòlegs van arribar les obres de canalització gairebé ja estaven finalitzades. Es van localitzar fins a cinc fases d'ocupació. Per sota dels nivells moderns aparegueren nivells i estructures molt arrasades d'època altmedieval, un enterrament en tègules, probablement d'època baiximperial. Finalment s'arribà a un nivell on es varen re-

collir fragments de ceràmica, tègules i ímbrexs, i es recuperaren restes d'àmfores amb defectes de coccio i algunes escòries ceràmiques, probablement procedents del rebuig d'un forn ceràmic. L'existència d'aquest abocador datat entre finals del segle I aC i I dC ens demostra la producció local de les àmfores que havien de servir com a contenidors per a l'exportació del vi laietà produït en aquesta zona. Malauradament les característiques de la trobada arqueològica dins d'un context de transformacions urbanístiques de gran envergadura (la construcció de la canalització de la riera) va originar la pèrdua de gran quantitat d'informació. Només es va poder constatar l'existència d'aquesta activitat (ESTRADA; SINTAS, 1993).

1.3. Carrer Cap de Creus número 23

L'any 1991 es va fer una excavació arqueològica d'urgència al número 23 del carrer de Cap de Creus de Gavà (BLASCO, ESTRADA, SINTAS, 1992). En aquest solar s'hi localitzaren vestigis de, com a mínim, sis fases d'ocupació. Una primera fase d'ocupació d'època romana (mitjan segle I dC i segle II dC) identificada a partir de restes constructives molt deteriorades. Una segona fase, també d'època romana més tardana, representada per dos grans àmbits contigus. Un d'aquests es tractava d'una gran cisterna, pavimentada amb *opus signinum*, amb moltes coincidències amb la que trobem al jaciment de Can Valls del Racó (IZQUIERDO, 1989). De l'altre àmbit, en desconeixem la funció. La cronologia de la construcció i del funcionament de la cisterna i de l'àmbit contigu pot oscil·lar entre finals del segle I dC i mitjan el II dC.

Un cop obliterades les estructures d'aquestes dues fases, aquesta zona s'utilitzà com a zona d'enterrament. S'individualitzaren sis tombes, tres de les quals en tègules, en alguns casos molt mal conservades. No hi havia homogeneïtat quant a l'orientació de les tombes ni tampoc hi havia aixovar funerari en cap d'elles la qual cosa en dificulta la datació. Cal considerar-les, però, per les seves característiques i per les relacions estratigràfiques amb altres unitats, posteriors al segle III dC. El solar estudiat no es torna a ocupar fins al segle XVII, que és quan trobem de nou restes constructives.

1.4. Carrer Sant Nicasi, 15-19

Intervenció feta l'any 1993 sota la direcció de Josep Bosch i Alícia Estrada (BOSCH, ESTRADA, SEGOVIA, 1992-1993). L'excavació en aquest solar va permetre identificar tres fases d'ocupació: per una banda, restes d'estructures d'època romana indeterminada, concretament restes de murs molt arrasats associats a focs i paviments. Una segona fase també d'època romana, de la qual es conservava una habitació pavimentada amb *opus signinum* i, associada a aquesta i comunicada mitjançant un petit canaló, una petita cisterna. Al centre de l'habitació esmentada s'identificà la

marca deixada per una estructura circular de dimensions considerables. Probablement es tractava d'una instal·lació relacionada amb el premsatge de raïm. La data d'amortització d'aquesta estructura podria situar-se, amb reserves, a finals del segle II dC i III dC. Finalment s'identificaren les restes constructives de les cases enderrocades que hi havia en aquest solar, la construcció de les quals es pot datar a l'acabament del segle XVIII.

1.5. Carrer Sant Nicasi, 32

Intervenció arqueològica feta l'any 1994 sota la direcció de Josep Bosch i Alícia Estrada. Les restes constructives localitzades en aquest solar estaven molt malmeses. Es tractava de murs de factura similar als trobats al solar 15-19 del mateix carrer de Sant Nicasi, però no va ser possible datar-los amb precisió per manca de materials clarament associats. Es varen localitzar a més dos enterraments. Un d'aquests, un enterrament en fossa, estava molt arrasat. L'altre, molt ben conservat, es tractava d'un enterrament en sitja. A partir del material localitzat a l'interior de la sitja podem situar l'enterrament al voltant dels segles V-VI dC (BOSCH, ESTRADA, SEGOVIA, 1992-1993).

1.6. Carrer Rectoria / Raval de Molins

Intervenció arqueològica feta per l'empresa 3Associats. S'intervingué en dues fases: una campanya de prospecció a l'agost de 1996 dirigida per Alícia Estrada i l'excavació pròpiament, al gener de 1997, dirigida per Àlvar Piñol i Natàlia Moragas (ESTRADA, 1999a). Aquest solar està situat al costat del pati de la rectoria de Sant Pere de Gavà, és a dir, contigu al solar intervingut l'any 1989-1990. L'excavació arqueològica va permetre localitzar les restes del tram d'un mur de dimensions considerables fet de gres i pissarra lligades amb morter. Desconeixem la cronologia d'aquest mur. En nivells estratigràfics per sota seu, s'hi recuperaren restes d'un paviment d'*opus signinum* en molt mal estat de conservació, així com la preparació d'aquest paviment, i per sota, gairebé sencer, es localitzà un doli. A l'interior del doli hi havia abundants tessel·les de pasta de vidre de diferents tonalitats, així com algun petit fragment d'estuc, restes que una altra vegada ens indiquen que hi havia un mosaic de factura luxosa en algun lloc proper. A partir dels materials recuperats podem parlar de l'ocupació d'aquesta zona en dos moments: per una banda, la fase més antiga, al voltant dels segles III-VI dC sense que es pugui precisar més. I un segon moment que caldria situar entre els segles X-XIII. Es van recollir a més, materials pertanyents a moments més antics, canvi d'era, tot i que no s'han documentat estratigràficament.

1.7. Carrer del Centre, 31-33

Intervenció arqueològica feta l'any 1996 per l'empresa 3Associats. L'excavació fou dirigida per Alícia Estrada, Àlvar Piñol i Natàlia Moragas (ESTRADA, 1999b). S'hi documentaren nou estructures majoritàriament excavades al subsòl. De les nou estructures, cinc corresponen a sitges d'emmagatzematge, dos retalls indeterminats, un mur molt malmès i un petit dipòsit d'*opus signinum*. Les sitges, un cop complerta la seva funció primària, l'emmagatzematge de gra, van ser reutilitzades com a abocadors. Els materials ceràmics i constructius localitzats al seu interior són els que ens permeten conèixer la cronologia de la seva amortització que estaria situada al voltant del segle v-vi dC.

1.8. Carrer Sant Pere, 58-60

Intervenció arqueològica feta l'any 1993 sota la direcció de M. Lledó Barreda, Eulàlia Sintas i Carles Vallès (BARREDA, SINTAS, VALLÈS, 1993). L'excavació arqueològica en aquest solar va permetre documentar la presència d'una estructura de dimensions considerables, documentada per un paviment d'*opus signinum*. La superfície del paviment es va trobar en molt mal estat de conservació. La seva funció es podria relacionar amb un ús hidràulic o industrial, de cronologia baiximperial, situada entre finals del segle iv dC i finals del v dC. Aquest paviment fou reaprofitat en època altmedieval. En aquest mateix solar, tocant al carrer Sant Pere, es va documentar un enterrament d'època baiximperial, de tipologia similar als localitzats al carrer Cap de Creus.

1.9. Carrer Raval de Molins, 20

Intervenció arqueològica feta l'any 2000 per l'empresa 3Associats sota la direcció d'Alícia Estrada. El resultat d'aquesta actuació ha estat la localització de diverses estructures corresponents a dos moments cronològics ben diferenciats: d'una banda, la recuperació d'elements d'emmagatzematge d'època romana, com ara un doli, així com abundants restes ceràmiques corresponents a aquests moments, i de l'altra, restes d'un mur que formava part d'una edificació d'època medieval. D'entre el material recuperat, encara en estudi quan s'escriu aquest treball, s'ha de destacar una peça que, no pel fet que sigui habitual localitzar-la en d'altres jaciments, deixa de ser curiós de trobar-la a Gavà. Es tracta de la base d'una llàntia amb una inscripció (marca de terrissaire): *GABIN*... Probablement és una producció del centre d'Itàlia, amb una cronologia de finals del segle i dC mitjans del ii dC i amb una difusió molt àmplia a les províncies occidentals de l'Imperi (AMARE, 1987).³ Segons Corominas,

3. Agraïm les informacions preliminars i indicacions sobre aquesta peça que ens han proporcionat el Dr. Victor Revilla, de la Universitat de Barcelona, i el Sr. Magí Miret, del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

una de les teories sobre l'origen del topònim Gavà és la seva procedència de l'antropònim romà *Gavius* o potser *Gavinus*.

1.10. C/ Sant Nicasi, 3-9

Aquesta intervenció la va fer l'empresa 3Associats dirigida per la Sra. M. Bruna Álvarez en els mesos de maig i setembre de 2002. Després de fer-se sis rases de prospecció es localitzaren dues sitges com també les restes d'alguna estructura murària. A partir de l'estudi dels materials recuperats a les sitges aquestes es devien amortitzar entre el segle II dC i el IV dC.

1.11. C/Sant Pere, 42-48 / Sant Nicasi, 2-6

La intervenció va ser feta per les empreses 3Associats i Arqueociència sota la direcció de la senyora Amaia Bordas entre el novembre de 2001 i el mes de gener de 2002. Aquest solar estava intensament ocupat des d'època romana per la qual cosa les restes constructives més antigues estaven absolutament malmeses. Només s'havien conservat les restes de la cantonada d'un mur associat a un paviment de tova ara per ara de difícil atribució cronològica.

1.12. Carrers Rectoria / Generalitat

Intervenció arqueològica feta per l'empresa 3Associats. L'excavació es va fer en dues fases: la primera al març de 1999 i la segona durant els mesos d'abril i maig de 2001, ambdues sota la direcció de Joan Josep Esteban. En aquest solar es van fer unes rases de prospecció per comprovar l'existència de restes arqueològiques (març de 1999). A partir de les rases fou possible recuperar material arqueològic de dos moments: materials d'època moderna i materials romans: ceràmica, fragments de tègules, dolis, ímbrexs, etc. Fora de context estratigràfic es localitzaren alguns fragments de ceràmica que majoritàriament ens marcaven una cronologia de v-vi dC, tot i que apareixien, a l'igual que passa en la major part dels solars intervinguts, materials de cronologies anteriors (Alt Imperi) (ESTEBAN, 1999). Un cop començades les obres (abril 2001), es va fer la segona fase d'excavació. En aquesta fase es localitzaren diverses estructures (dos *lacus* fets en *opus signinum* i un total de nou dolis encastats a terra) d'època altimperial, com també un enterrament en àmfora que, per la seva tipologia, podria encaixar en un moment de l'antiguitat tardana, tot i la manca d'aixovar i de context estratigràfic. A aquest moment pertanyen també diverses sitges excavades al subsòl. Posteriorment, al mes de setembre de 2001 s'inicià una intervenció d'urgència per part de l'empresa 3Associats en una parcel·la propera a aquesta (C/ Generalitat / Cap de Creus), amb la direcció de l'arqueòloga M. Bruna

Álvarez. Els resultats d'aquesta intervenció estan encara en procés d'estudi. Com a dades preliminars, cal dir que s'han localitzat una vintena de sitges i altres estructures probablement de la mateixa cronologia que les ja conegudes en el solar abans descrit.

A més d'aquestes intervencions amb resultats arqueològics positius, se n'han fet altres dins del nucli urbà de Gavà i dels límits del que seria la vil·la de Sant Pere de Gavà on, o bé no s'ha trobat cap resta arqueològica, o bé només s'han trobat estrats arqueològics amb materials ceràmics o constructius. Aquests solars han estat: carrer Sant Nicasi, 26, 42 i 66; carrer de Sant Pere, 33-35 i carrer Cap de Creus, 21 on no aparegué cap resta.

2. CONCLUSIONS PRELIMINARS

A partir de totes aquestes intervencions podem establir al jaciment les fases d'ocupació següents:

2.1. La vil·la de l'alt imperi

Aquesta vil·la estaria relacionada amb la producció del vi laietà, tal com passa amb molts jaciments d'aquesta època que trobem repartits al llarg de l'antiga línia de costa i pel curs baix del Llobregat. El naixement d'aquesta gran quantitat de nuclis dedicats a l'explotació agrària del territori s'entén en relació al port de les Sorres, punt de sortida dels productes. Cap a finals del segle I aC es produeix un canvi en el patró d'assentament destinat a l'aprofitament màxim del territori quant a la seva explotació agrària. D'aquesta època al jaciment s'han pogut documentar diverses estructures de la part rústica de la vil·la relacionades amb la manufactura de vi (C/ Generalitat / Rectoria, on es va localitzar un espai de producció amb dos *lacus* fets amb *opus signinum* i un total de nou dolis encastats al terra; al C/ Cap de Creus 23, amb la gran cisterna d'*opus signinum* així com possiblement amb l'estructura de premsatge del carrer Sant Nicasi, 15-19). També es podrien situar en aquest moment les restes del que devia ser l'abocador del forn d'àmfores Pasqual 1 del carrer de Sant Josep Oriol, no excavat. En definitiva, diferents parts del que serien les instal·lacions industrials de la vil·la. Quant a la zona residencial no s'han trobat estructures que ens indiquin on podia haver estat situada. Només en el pati de la rectoria de Sant Pere es van recuperar restes de marbres, estucs i tesselles de pasta de vidre que fan pensar en una edificació luxosa que podria correspondre a aquesta àrea de la vil·la, i que estaria molt pròxima o sota l'actual església de Sant Pere.

La producció de vi a la Laietània era de grans quantitats, fins i tot s'exportava vi en vaixells cisterna en comptes d'àmfores. L'explotació de la vinya era tan estesa a la província que l'emperador Domicià l'any 92 dC va dictar l'arrencament de la meitat de ceps a les províncies i va prohibir que es plantessin nous ceps a la penín-

sula Ibèrica. Sembla que la sobreexplotació del cultiu de la vinya havia desestabilitzat l'economia agrària fins al punt de provocar una carestia de cereals. Fins que el cultiu de la vinya entre finals del segle I dC i principis del II dC va entrar en crisi. Tot això provocà un seguit de canvis que van afectar des del patró d'assentament, els circuits comercials, l'explotació agrícol, etc. A partir d'aquest moment l'explotació agrària deixa de tenir aquest caràcter «industrial» i esdevé més regional.

2.2. L'antiguitat tardana

D'aquest moment coneixem restes molt puntuals i aïllades, que no permeten tenir una visió de conjunt del jaciment. S'han documentat nombroses sitges, que són amortitzades entre finals del II dC i el III dC i posteriors. C/ Sant Nicasi 3-9, i un pou al C/ Generalitat / Cap de Creus, que s'amortitzen entre finals del segle II i principis del III dC. Amortitzades entre el V-VII dC tenim dues sitges al carrer Sant Nicasi 32, cinc al carrer del Centre 31-33, una vintena al carrer Rectoria / Generalitat i una dotzena al carrer Generalitat / Cap de Creus. Tenim també algunes estructures relacionades amb activitats hidràuliques de les quals s'excavaren les restes d'un *opus signinum* al carrer Sant Pere, 58-60.

Són representatives també d'aquest moment les restes d'enterraments dispersos per tota l'àrea estudiada.

Al carrer Generalitat / Cap de Creus es va excavar un enterrament en àmfora que per la tipologia correspondria a aquest moment, tot i la manca d'aixovar i de context estratigràfic.

Al carrer de Cap de Creus, 23 s'hi van trobar restes de sis tombes en tègula que probablement tot i no tenir aixovar, eren posteriors al segle III dC (a partir de les seves característiques i relacions estratigràfiques). També van aparèixer restes de tombes en tègula al carrer Generalitat / Raval de Molins i al carrer de Sant Josep Oriol i al carrer de Sant Pere, 58-60.

Les diferents intervencions arqueològiques aquí presentades han aportat noves dades sobre l'època romana a Gavà. Les restes descobertes, però, de moment, s'han de considerar com a punts arqueològics dispersos, localitzats dins del teixit urbà, de moment sense connexió física entre si. Això ha estat provocat per la forma d'intervenció, actuacions de salvament que no responen a una programació prèvia, per la qual cosa no hi ha uns objectius científics marcats *a priori*. No hem d'oblidar, a més, quina relació tindria la vil·la de Sant Pere amb altres jaciments coneguts al municipi, com les mines de ferro romanes de Can Tintorer o amb vil·les properes com la de Can Valls del Racó.

Ara per ara, amb les dades que tenim podem afirmar que el nucli antic de Gavà estava ocupat des de finals del segle I aC fins als nostres dies, desconeixem si de forma continuada o no. Probablement hi hagué un primer establiment romà del qual no ens han quedat restes constructives —o, en algun cas, n'han quedat de molt malmeses (BLASCO, ESTRADA, SINTAS, 1992)—, establiment que tindria els seus orí-

gens a mitjan i/o finals del segle I aC i que perduraria fins als segles II i III dC. Una segona fase d'ocupació d'època tardoantiga, i de la qual es conserven més restes, estaria datada al voltant dels segles V-VI dC. Desconeixem si entre aquests dos moments hi ha una solució de continuïtat. Una dada a favor de la relació entre les dues fases seria la coincidència dels espais ocupats. D'altra banda, però, cal destacar que de vegades aquests espais coincidents varien la seva funció.

Més enllà de l'evolució cronològica de la vil·la de Sant Pere discutida en el punt anterior, cal recordar que d'aquesta només coneixem diversos àmbits del que serien les instal·lacions industrials, relacionades amb l'explotació agrícola del territori, però no hem trobat restes del que seria la part residencial.

Com a novetat en les excavacions arqueològiques fetes al jaciment de la vil·la de Sant Pere de Gavà i el motiu que ens ha portat a presentar el jaciment en aquesta Tribuna, són els resultats obtinguts de la darrera intervenció arqueològica.

3. LOCALITZACIÓ D'UNA BASÍLICA PALEOCRISTIANA A LA RECTORIA DE SANT PERE

La més recent de les intervencions es va fer durant l'última setmana de juliol i el mes d'agost de 2003 al pati de la rectoria de Sant Pere de Gavà promoguda des de la mateixa parròquia. El solar intervingut es troba dins de la zona d'expectativa arqueològica de la vila. L'actuació va estar planificada en un primer moment com a prospecció preventiva, ja que dins el perímetre de la finca està previst edificar-hi, en un futur pròxim, nous equipaments per a serveis parroquials. Els resultats d'aquesta prospecció són parcials, a l'espera de poder executar una intervenció en extensió.

El finançament ha anat a càrrec de la Parròquia,⁴ amb la col·laboració del Servei d'Arqueologia de la Generalitat. L'execució dels treballs s'ha fet mitjançant una entesa empresarial entre 3Associats i ArqueoCat.

La intervenció va consistir en:

A) Una primera fase de prospecció arqueològica, en què es va fer un rebaix mecànic a la totalitat del solar on hi ha actualment el pati de la rectoria de Sant Pere. La descoberta d'un seguit d'estructures de certa rellevància arquitectònica, a aproximadament 0,90 m de fondària i al sector nord de la finca, comportà la suspensió del rebaix. El conjunt de les restes localitzades incloïa un mur direcció est-oest de cronologia baixmedieval amb afegits moderns; part d'una estructura de planta quadrangular en la seva part externa amb un arc inscrit al seu interior, el tipus de tancament del qual no es va poder apreciar en aquest primer moment; així com diversos fragments d'un mosaic format per tesselles de color negre que aparegueren *in situ* a la banda nord-est del solar. Amb la finalitat de comprovar la continuïtat d'aquestes estructures a la resta del solar es practicaren dues cales al seu límit sud, tocant al

4. Volem agrair les moltes facilitats donades per mossèn Jaume Bogunyà, rector de la parròquia, que ens va encomanar el seu entusiasme per la història dels primers cristians de Gavà.

C/ Raval de Molins, que van donar un resultat positiu ja que s'hi van trobar dos murs de dimensions importants en els quals s'apreciaven restes adossades d'un paviment d'*opus signinum*.

B) Davant de l'entitat d'aquests vestigis s'aprovà una segona fase dins de la intervenció gràcies a la qual s'encetà l'excavació de part de les estructures localitzades. En primer lloc, es continuà el rebaix mecànic; aquest cop, però, tan sols dels nivells més superficials, en els quals únicament es registrà la presència de fragments ceràmics de cronologia molt diversa (des d'època romana al segle XIX). Una vegada finalitzat aquest rebaix mecànic es començà el rebaix manual de les diferents UE localitzades, i començà així la primera campanya d'excavació en extensió del jaciment. L'àrea intervinguda es limità, de moment, a la meitat nord de la finca i es donà prioritat al sector de la capçalera.

3.1. Resultats

Hem de puntualitzar que els resultats que presentem aquí són parcials i aproximatius, ja que els treballs d'excavació s'han vist truncats per falta de pressupost en un moment encara molt preliminar. Per tant, després d'una primera anàlisi podem afirmar que, de moment, el jaciment està format per dos àmbits ben diferenciats arquitectònicament.

Estructures de la vil·la. El primer àmbit es localitzà en planta a la banda nord-est de l'àrea excavada i està format per dos habitacions que, donats els seus trets arquitectònics, podrien pertànyer a la *pars urbana* de la vil·la romana de Sant Pere de Gavà. La situada més al sud s'ha trobat pavimentada amb un mosaic de tesselles negres (UE 211) que ha aparegut bastant fragmentat per remocions modernes. En aquesta primera estança, degut al límit d'excavació establert, només s'han pogut documentar dos dels seus murs de tancament: el mur nord, al qual s'obre un accés cap a l'altra habitació que es mostra igualment recobert pel mosaic, i el mur oest. Ambdós murs estan revestits amb *opus signinum* i el mosaic s'hi adossa clarament. Gràcies al material ceràmic trobat en un estrat cendrós (UE 208) que cobria el mosaic ha estat possible ubicar cronològicament el moment d'amortització d'aquesta estança. Es tracta de fragments de ceràmica de cuina a torn lent que presenten un desengreixant molt groller i coloracions de tons foscos (negres, grisos i marronosos). Els estudis situen aquest tipus de ceràmica en un lapse de temps ampli que abasta tota l'antiguitat tardana fins als inicis de l'alta edat mitjana. Per la nostra part, iniciarem una sèrie de termoluminiscències que ens han de donar datacions absolutes per a aquests fragments ceràmics.

La segona habitació apareix adossada al nord de la primera. S'hi ha registrat un paviment d'*opus signinum* en estat bastant precari que està amortitzant una base quadrangular de lloses de pedra (UE 233) les quals presenten un acanalat que segueix el traçat quadrangular marcat per la disposició de les lloses. Sobre l'extrem nord d'aquesta última estança s'ha registrat un estrat de cronologia baixmedieval

sobre el qual s'assenta, al seu torn, la banqueta de fonamentació d'un mur (UE 223). Al seu morter s'han trobat incrustats fragments d'obra verda de Barcelona i de ceràmica de Paterna. A la banda oest d'aquesta unitat murària apareix adossat un segon mur (UE 201) de cronologia moderna.

Ambdues habitacions podrien pertànyer a part d'un ambient termal, donades les seves característiques i tenint en compte l'aparició d'una sèrie de peces ceràmiques, actualment en curs d'estudi, que sembla que s'hi han de relacionar.

La capçalera. En el segon àmbit es localitza la capçalera ja esmentada, la qual està composta d'un absis de planta quadrangular amb un arc ultrapassat —o arc de ferradura— inscrit al seu interior (figures 2 i 3). Preveient la manca de finançament i, per tant, la manca de temps per portar a terme l'excavació íntegra de la zona de l'absis, es decidí centrar aquesta primera fase de la intervenció en la meitat nord de l'interior de l'estructura, amb l'objectiu de deixar referenciada per a futures campanyes la seqüència estratigràfica interna en la seva totalitat. S'hi registraren quatre unitats estratigràfiques (de la 227 a la 230) abans de localitzar el paviment associat a l'absis. Les UE 228 i 229 van aparèixer en contacte directe amb el paviment. El material ceràmic documentat a aquestes UE està format d'una banda per abundant material constructiu romà (tègules i ímbrexs), fragments de dolis i ceràmica sigil·lada clara. Per l'altra trobem la mateixa ceràmica grollera de cuina pròpia de l'antiguitat tardana que aparegué amortitzant l'estança del mosaic. Igualment, aquest material

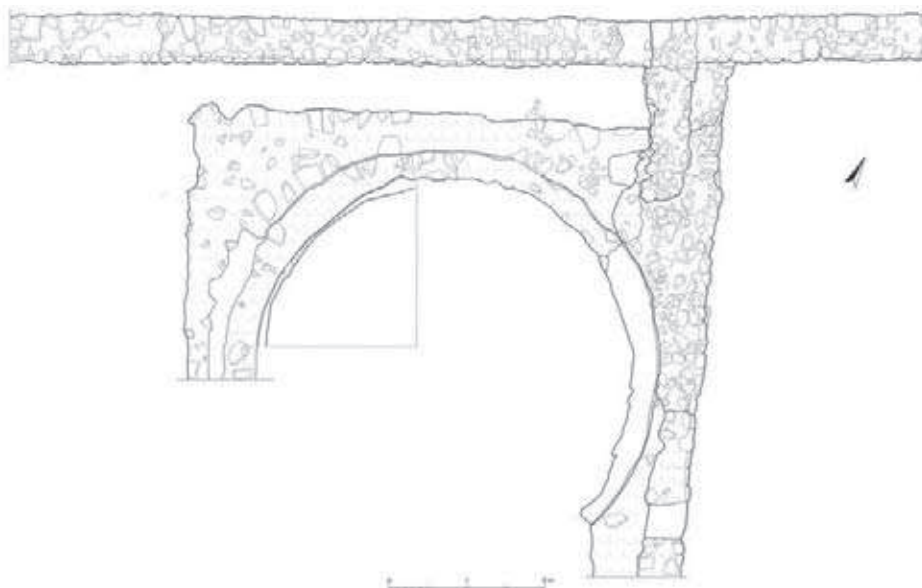

Figura 2: Planta de la capçalera de l'església. (Ignasi Camps - ArqueoCat SL-)

Figura 3: Fotografia de la capçalera de l'església. Estat en que ha quedat després de la primera fase d'excavacions. (Fotografia: Natàlia Salazar - ArqueoCat SL-)

arqueològic està assignant a l'absis una cronologia d'abandonament que, de moment, només podem situar genèricament dins de l'antiguitat tardana (segles IV-VIII).

L'orientació N-W de la capçalera (anòmla per a una església, on el més normal és trobar una orientació cap a l'est) s'explicaria en funció de la reutilització d'estructures anteriors pertanyents a la vil·la, tal i com passa per exemple a la basílica de la Vil·la Fortunatus, a Fraga (PALOL, 1999: 193), tot i que tampoc s'ha de descartar la possibilitat que el que haguem localitzat sigui, en realitat, un contraabsis.

Pel que fa als paral·lels arquitectònics de l'estructura, aquests se circumscriuen quasi exclusivament a capçaleres d'esglésies, com es veurà a continuació.

3.2. Paral·lels arquitectònics de la capçalera de Gavà

Dins el model teòric d'evolució multilíneal, creat per Enrique Cerrillo,⁵ veiem com la capçalera de Gavà devia formar part dels tipus hispànics corresponents a capçaleres d'esglésies de l'antiguitat tardana.

5. CERRILLO, E. 1986: 500. Aquest model té gairebé 20 anys i de ben segur que les noves troballes arqueològiques el poden matisar. Tot i així, al nostre entendre, les línies generals segueixen essent vàlides i útils per al nostre treball.

ABSIS AMB ARC ULTRAPASSAT INSCRIT EN ESTRUCTURA QUADRANGULAR: Aquest és el tipus arquitectònic concret que correspon a l'església de Gavà. Se'n localitzen nombrosos paral·lels diferenciats en dos grups en funció de la seva cronologia: dins de l'antiguitat o dins de l'alta edat mitjana (SALAZAR, SALES, e. p.). Per citar algun exemple geogràfic proper del primer grup, podem mencionar Santa Margarida de Martorell —s. VI-VII— (NAVARRO *et al.*, 1999) o Santa Maria —s. VI-VIII— del conjunt de Sant Pere de Terrassa (MORO, RIGO, TUSET, 1996). Pel que fa al segon grup la seva cronologia és susceptible de ser revisada a la baixa en la majoria dels casos i a la llum d'excavacions arqueològiques. Santa Maria de Sorba (s. IX) o els coneguts conjunts lleonesos en serien exemples.

ABSIS AMB ARCS ULTRAPASSATS INSCRITS EN ESTRUCTURES NO QUADRANGULARS: Alguns capçals d'esglésies hispanes antigues que tenen arcs ultrapassats —inscrits en formes no quadrangulats o sense estar inscrits—, per la seva forma i dimensions, i també perquè són tipus hispànics característics, ens han recordat molt l'estructura de Gavà. Aquestes són: la basílica de Sant Cugat del Vallès, datada entre els segles v-vii i amb capçalera d'arc ultrapassat inscrit en un polígon (ARTIGUES *et al.*, 1997); Valdecebar de Olivenza, a Badajoz, datada en el s. vii i amb arc ultrapassat; i Marialba, a León, també amb arc ultrapassat, datable en un primerenc segle IV⁶ (HAUSCHILD, 1968).

3.3. Conclusions

Per una part localitzem uns àmbits de la vil·la romana de Gavà que semblen correspondre a un ambient termal o, si més no, relacionat d'una manera o altra amb l'aigua.

Per altra part, s'ha localitzat una capçalera que, atès el context històric i arqueològic i els paral·lels exposats, només pot correspondre a una església, tot i que les properes campanyes d'excavació han d'ajudar a confirmar o desmentir el que, ara per ara, és només una hipòtesi de treball basada en un context històric que al Baix Llobregat es concreta en una alta densitat de testimonis arqueològics relacionats directa o indirectament amb esglésies de l'antiguitat tardana (Sales, 2002: e. p.).

Hem vist com en les capçaleres de les esglésies paleocristianes i medievals és molt freqüent trobar arcs ultrapassats inscrits en estructures quadrangulats —com succeeix a Gavà—, així com variants d'aquest model: arcs ultrapassats inscrits en pentàgons, arcs no ultrapassats però inscrits en estructures quadrangulats... El fenomen es concreta majoritàriament en exemples que abasten del segle IV al VIII, centrant el moment de màxima expansió en els segles VI i VII (coincidint, per altra

6. Tot i que la datació d'aquest absis sigui del s. iv, l'estructura perdura al llarg de tota l'antiguitat tardana. Això ens ha de fer reflexionar sobre la capçalera de Gavà i no descartar la possibilitat d'una cronologia més antiga que la que ofereixen la majoria de paral·lels (ss. VI-VII).

banda, amb la cronologia del material arqueològic aparegut per sobre dels nivells d'aquesta estructura). Pel que fa a la geografia, trobem exemples al llarg de tot el territori de l'Imperi, però és important assenyalar que els paral·lels més similars al nostre els trobem dins la península Ibèrica i també dins del Baix Llobregat i a les comarques properes. Fins i tot a la Narbonesa —que va estar tan unida culturalment amb la Tarraconesa oriental durant els segles de domini visigòtic— hi trobem paral·lels significatius, com hem vist. Per contra, aquest esquema arquitectònic concret no es dona en altres estructures com per exemple els cossos absidiats de les habitacions de les vil·les o de les termes.

Pel que fa a la relació entre els dos àmbits exposats —el termal i el religiós— és encara massa d'hora per dir res amb seguretat en el cas concret de Gavà, però només volem deixar apuntat que és força freqüent trobar ambdós conceptes junts durant l'antiguitat, tal i com ja hem exposat en altres treballs (JIMÉNEZ; SALES, e.p.).

Vistes totes aquestes dades, podem concloure que ens trobem davant d'un jaciment arqueològic que, malgrat els resultats parcials obtinguts en aquesta primera campanya, ha proporcionat un seguit de vestigis, la rellevància històrica dels quals esperem que pugui ser aprofundida en la seva totalitat a mesura que s'efectuïn noves excavacions.

4. BIBLIOGRAFIA

- ÁLVAREZ, R. [et al.] (1991) *Memòria de l'excavació al solar situat al carrer Roger de Flor de Gavà (Baix Llobregat)*. Museu de Gavà, 1991. [Inèdita]
- AMARE TAFALLA, M. T. (1987) *Lucernas romanes de la Rioja*. Logroño: Gobierno de la Rioja; Instituto de Estudios Riojanos, 1987.
- ARENAS, J.; CEBRIÀ, A.; ESTANY, I. (1989) *Memòria de la prospecció d'urgència a la UAI de Can Tintorer, Gavà (Baix Llobregat). Mines 62 i 65 i punts 63 i 66*. Museu de Gavà 1989. [Inèdita]
- ARTIGUES, P. L. [et al.] (1997) «Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d'Octavià (1993-1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir», *Gausac*, 10, Sant Cugat del Vallès, p. 15-76.
- BARREDA, M. LL.; SINTAS, E.; VALLÈS, C. (1993) *Memòria de l'excavació de les restes romanes del C/ Sant Pere, 58-60 (Gavà, Baix Llobregat)*. Museu de Gavà, 1993. [Inèdita]
- BARREDA, M. LL. (1998) *La Roca 98 (Gavà, Baix Llobregat). Memòria d'excavació*. Museu de Gavà, 1998. [Inèdita]
- BARREDA, M. LL.; ESTRADA, A.; MIQUEL, J. (2000) «La Roca 1998. Resultats de la intervenció arqueològica». A: *III Trobada d'estudiosos del Garraf*. Gavà, 1998, p.171-178
- BLASCO, M.; ESTRADA, A.; SINTAS, E. (1992) *Memòria de l'excavació de la vil·la del Cap de Creus (Gavà, Baix Llobregat)*. Museu de Gavà, 1992. [Inèdita]

- BOSCH, J.; ESTRADA, A.; SEGOVIA, J.C. (1992-1993) *Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment del C/ Sant Nicasi núm. 15-19 i núm. 32 de Gavà*. Museu de Gavà, 1992-1993. [Inèdita]
- CERRILLO, E. (1986) «Arqueología de la religión. Reflexiones sobre el caso hispánico». *Antigüedad y Cristianismo*, III, Murcia, p. 491-500.
- ESTEBAN I CASTANERA, J.J. (1999) *Memòria de l'excavació d'urgència al carrer Generalitat-Rectoria a Gavà-1999 (Baix Llobregat)*. Museu de Gavà. [Inèdita]
- ESTEBAN, J.J.; ESTRADA, A. [e.p.] «La vil·la de Sant Pere de Gavà. Orígens del municipi de Gavà». A: *II Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat*, Sant Boi de Llobregat, octubre de 2003.
- ESTRADA, A. (1999a) *C/ Rectoria cantonada c/ Raval de Molins (Gavà, Baix Llobregat). Memòria d'excavació. Campanyes agost 1996-Gener 1997*. Museu de Gavà, 1999. [Inèdita]
- ESTRADA, A. (1999b) *C/ Centre 31-33 (Gavà, Baix Llobregat) Memòria d'excavació*. Museu de Gavà, 1999. [Inèdita]
- ESTRADA, A. (2001) «Deu anys d'intervencions arqueològiques al nucli antic de Gavà: la vil·la romana de Sant Pere de Gavà». A: *Actes de les Jornades «Roma a Gavà»*, p. 39-46.
- ESTRADA, A.; IZQUIERDO, P.; NADAL, J.; SINTAS, E. (1993) «Excavacions a la Rectoria de Sant Pere de Gavà: dades sobre l'evolució de la dieta (de la baixa romanitat a l'edat moderna)». A: *I Jornades de recerca històrica i social del Baix Llobregat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 445-457.
- ESTRADA, A.; SINTAS, E. (1993) *Intervenció arqueològica al forn d'àmfores Pascual 1 de Gavà (Baix Llobregat)*. Museu de Gavà, 1993. [Inèdita]
- GARCÍA, G. M. (1997) *Memòria de la prospecció arqueològica d'urgència al núm. 7 del C/ Cap de Creus de Gavà (Baix Llobregat)*. Museu de Gavà, 1997. [Inèdita]
- HAUSCHILD, Th. (1968) «La iglesia martirial de Marialba (León)», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 163-2, Madrid, p. 243-249.
- IZQUIERDO, P. (1987) «Calamot - Can Valls del Racó - Les Sorres. Elements per a una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà». *La Sentiu*, núm. 13, p. 19-27.
- IZQUIERDO, P. (1989) «L'establiment romà de can Valls del Racó». A: *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat. Preactes*. Vol I. Castelldefels, 1989, p. 390-393.
- IZQUIERDO, P. (1994) «El terme d'Eramprunyà, de la baixa romanitat al feudalisme. Una revisió crítica». A: *Miscel·lània d'homenatge a Jaume Codina*. Ajuntament del Prat de Llobregat; Columna, p. 273-308.
- IZQUIERDO, P.; SINTAS, E. (1989-1990) *Excavacions arqueològiques de salvament. La Rectoria de Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat). 1989-1990*. Museu de Gavà, 1990. [Memòria inèdita]
- JIMÉNEZ, J. A.; SALES, J. [en premsa] «Termas e iglesias durante la Antigüedad Tardía: ¿Reutilización arquitectónica o conflicto religioso? Algunos ejemplos hispanos». A: *Antigüedad y Cristianismo*, XVII. Múrcia: Universidad de Murcia.
- MORO, A.; RIGO, A.; TUSET, F. (1996) «Las últimas intervenciones arqueológicas en las iglesias de Sant Pere de Terrassa (1995). Aportaciones preliminares sobre la

- sede episcopal de *Egara*». A: *Les églises-doubles et familles d'églises, Antiquité Tardive*, 4, p. 221-224.
- NAVARRO, R. [et al.] (1999) «Basílica de Santa Margarida de Martorell». *Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Barcelona, p. 186-188.
- PALOL, P. DE (1967) *Arqueología cristiana de la España romana (siglos IV-VI)*. Madrid-Valladolid.
- PALOL, P. DE (1999) «Basílica de Vil·la Fortunatus». A: *Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*. Barcelona, p. 193-194.
- SALAZAR, N.; SALES, J. (2003) *Informe preliminar de la intervenció arqueològica a la Rectoria de Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat). Juliol-agost de 2003*. 3Associats i ArqueoCat SL. [Inèdit]
- SALAZAR, N.; SALES, J. (e. p.) «Una basílica paleocristiana a la Rectoria de Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat). Notícia preliminar». A: *II Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat*. Sant Boi de Llobregat, octubre de 2003.
- SALES, J. [e. p.] «L'Antiguitat Tardana al Baix Llobregat (1989-2003). Balanç de 15 anys de recerques i propostes de futur». A: *II Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat*. Sant Boi de Llobregat, octubre de 2003.
- SALES, J. (2002) «La cristianització preislàmica al Baix Llobregat». Dins el cicle de conferències: *Converses a Can Torrents: Gestió i evolució urbana del Barri Antic de Sant Boi de Llobregat*. [Inèdit]